

ГЛОБАЛЬНИЙ ПІВДЕНЬ У КОНТЕКСТІ НОВИХ ВИКЛИКІВ

Олена Борділовська, *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

Різні держави світу намагаються голосніше говорити про свої проблеми та активно долучатися до участі у вирішенні подальшої долі світу. Західні країни прагнуть віднайти нові можливості щодо діалогу з Глобальним Півднем. Свідченням цього стали зустрічі в рамках ВЕФ у Давосі та саміти Руху неприєднання і «Групи 77» (G77) у Кампалі (14–20 січня). Тому зосередити увагу на інтересах незахідних держав у сучасному міжнародному порядку є важливим.

Висновки

1. Події 2023 р. засвідчили важливість залучення держав т. зв. Глобального Півдня (ГП) до обговорення міжнародного порядку денного та підтвердили активізацію країн у їхніх пошуках власного місця в новій конфігурації світу. Тривали пошуки альтернативних варіантів розвитку світової економіки, відбулося розширення міжнародних організацій (БРІКС, ШОС), які претендують на роль виразника інтересів Глобального Півдня, зросла роль окремих незахідних держав, насамперед Індії, в інститутах глобального управління (G-20).

2. Означену тенденцію вочевидь продовжить і 2024 р. Водночас спостерігатиметься фрагментація цього великого комплексу держав на тлі конкуренції між ними, наявності певних розбіжностей, зокрема щодо змін у відносинах із Заходом. «Світова більшість», як її прагнуть презентувати в РФ, не є монолітом і потребує роботи з кожним актором та різними організаціями окремо.

3. Важливість діалогу між розвиненими демократіями та рештою держав на дво- та багатосторонньому рівні усвідомлюється усіма учасниками глобальних процесів. Проте методи та способи реалізації такого діалогу, а тим паче механізми співпраці, поки що не окреслені та потребують подальшого осмислення, зокрема й в Україні.

Підйом Глобального Півдня в 2023 році

Рік, що минув, суттєво збільшив присутність держав незахідного світу в міжнародних справах. Зокрема, йдеться про:

- головування Республіки Індія в G-20 і просування нею критично важливих для країн Глобального Півдня питань (реструктуризація боргів і загальна реформа світових фінансових інституцій; довкілля; продовольча безпека; енергозбереження; цифровізація; гендерна рівність), а також проведення двох самітів під назвою

«Голос Глобального Півдня» на початку та наприкінці головування, крім того, приєднання Африканського Союзу до *G-20*;

- розширення таких міжнародних форматів, як-от БРІКС та ШОС, у т. ч. за рахунок входження до обох організацій Ісламської Республіки Іран (ІРІ), що свідчить про відмову більшості держав Глобального Півдня наслідувати принципи демократичного світу й критичне ставлення до санкційної політики;

- зустрічі президента В. Путіна з лідерами низки країн Глобального Півдня (союзниками ІРІ та КНДР), його візити до країн Затоки (Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ) та Саудівської Аравії) з метою підкреслити відсутність ізоляції як очільника РФ у світі та зберегти вплив на «глобальну більшість»;

- реакцію на нову фазу Близькосхідного конфлікту, організацію на глобальному рівні підтримки Гази та Палестини загалом, антиізраїльські ініціативи, аж до подання Південною Африкою позову проти звинуваченого в геноциді палестинців Ізраїлю до Міжнародного суду ООН;

- поступове залучення до обговорення Української формули миру під час зустрічей радників з національної безпеки та міністрів закордонних справ усе більшої кількості представників ГП.

Прогноз на 2024 рік

У 2024 р. тенденції, що існують, продовжуватимуться, зокрема через головування в *G-20* Бразилії (після Індонезії та Індії і перед Південною Африкою). Також 2024 р. вже названо «роком виборів», адже вони відбудуться не лише в США та деяких європейських державах, а й у Пакистані, Індії та Індонезії. У Бангладеш вибори вже відбулися.

У цьому році справжнім викликом може стати подальша трансформація БРІКС та особливо – головування в цій організації Росії. Приклад Аргентини, яка спочатку заявила про вступ до цієї організації, але після зміни лідера відмовилася від приєднання, свідчить про відсутність міцної консолідації та значні виклики, які постали перед БРІКС.

Передусім це стосується розбіжностей між прихильниками конфронтації із Заходом (його лобіюють Росія та частково Китай) і державами, які прагнуть до співпраці, але на сприятливіших для них умовах. Позиція Китаю, який поступово втрачає одноосібний авторитет лідера незахідного світу та зіштовхується з конкуренцією з боку інших впливових акторів (Індії, Бразилії), значною мірою продовжить впливати на ситуацію загалом.

Глобальний Південь та Українська формула миру

Для України 2024 р. важливий насамперед у плані імплементації Формули миру та донесення своїх аргументів до держав Азії, Африці та Латинської Америки. Символічно, що діяльність у цьому напрямі розпочалася з чергової, четвертої, зустрічі радників з питань національної безпеки та зовнішньої політики, яка відбулася напередодні відкриття Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у Давосі та пройшла під головуванням керівника Офісу Президента України Андрія Єрмака та міністра закордонних справ Швейцарії Ігнаціо Кассіса. Цей захід є продовженням серії міжнародних консультацій, спрямованих на встановлення

миру в Україні. На зустрічі були присутні представники 81 країни світу (остання зустріч на Мальті зібрала учасників із 66 держав).

Під час пресконференції І. Кассіс зазначив, що участь у переговорах Бразилії, Індії та Південної Африки, країн, які разом із Росією перебувають у групі БРІКС, була дуже важливою, оскільки вони підтримують діалог з Москвою. А. Єрмак окремо повідомив, що Україна розглядає можливість проведення додаткових самітів з африканськими та південноамериканськими державами, щоб краще пояснити свою позицію.

На зустрічі радників з питань національної безпеки та зовнішньої політики відбулися конструктивні переговори, що стали продовженням покрокового обговорення можливостей досягнення сталого миру в Україні. Якщо на попередніх самітах розглядалися важливі пункти, такі як ядерна, продовольча, енергетична безпека, звільнення ув'язнених та відновлення суверенітету України, то під час зібрання в Давосі до них додалися ще п'ять: виведення російських військ, відновлення справедливості, екологічна безпека, запобігання ескалації, підтвердження закінчення війни.

За результатами консультацій Україна та Швейцарія як співголови четвертої зустрічі з обговорення Української формули миру ухвалили комюніке, у якому підкреслено, що безпека України є частиною світової та регіональної стабільності. У Давосі Президент України Володимир Зеленський оголосив про підготовку до проведення Глобального саміту миру – ключового в розробленні детальних дорожніх карт для кожного з пунктів Формули миру.

Представники КНР не брали участі в січевих консультаціях 2024 р. (як і на першій зустрічі в Копенгагені та на Мальті, винятком став саміт у Джидді). У Давосі не відбулася зустріч Президента України Володимира Зеленського з прем'єр-міністром Китаю Лі Цяном. Контакти з КНР на всіх рівнях є надзвичайно важливими для України, проте нинішня поведінка китайської сторони свідчить про її вичікувальну позицію. Понад те, КНР наполягає на залученні до мирних переговорів РФ, що наразі є неприйнятним для України.

Відволікає увагу КНР великий конфлікт на Близькому Сході, до врегулювання якого Китай демонструє значно більший інтерес. Цю тему китайська делегація піднімала на форумі в Давосі, тоді як обговорення українського питання не ініціювала, хоча питання війни і миру в Україні загалом посіло належне місце в дискусіях ВЕФ, який цього року мав тему «Відродження довіри».

Активізація Руху неприєднання

Паралельно з ВЕФ, що проходив у Давосі, на іншому континенті відбувалися зустрічі, де під іншим кутом зору обговорювалися фактично ті самі критичні питання. Йдеться про зустрічі в рамках форматів Руху неприєднання (РН) (XIX саміт) та «Групи 77» в м. Кампалі (Уганда). Цим форматам зазвичай в Україні та західному світі не приділяють багато уваги, але для Глобального Півдня ці події оцінюються як визначальні у подальшому розвитку. Не останньою причиною цього є критика зустрічей, що відбуваються на Заході: багато незахідних експертів вважають, що глобальні саміти, такі як ВЕФ і *COP28*, містять багато розмов про розвиток, але присутньо є можливість для багатих і могутніх зібратися разом і спланувати подальше керівництво світом. Західних лідерів звинувачують у цинічності та змові з метою досягнення чергового «консенсусу еліт та

індустріальних і технологічних гігантів» на наступний дванадцятимісячний цикл, тоді як потреби країн, що розвиваються, лишаються осторонь.

Черговий саміт Руху неприєднання, про який ідеться, тривав майже тиждень, як і ВЕФ у Давосі, а Уганда стала шостою африканською країною, яка приймає ці збори. «Головною метою поточного саміту організатори вважають об'єднання лідерів усього світу для вирішення нагальних глобальних проблем та розвитку співробітництва між країнами-учасницями», – йшлося у повідомленні МЗС країни. Уганда перейняла від Азербайджану головування в РН на три наступні роки.

У вітальному слові до учасників ХІХ саміту РН міністр закордонних справ Уганди генерал О. Дж. Абубакар (*Odongo Jeje Abubakar*) окреслив основні виклики, які цього року зумовили тему зібрання – «Поглиблення співпраці для спільного глобального статку», а також подякував Азербайджану за керування роботою Руху неприєднання в розпал пандемії COVID-19 протягом 2019–2022 рр. та продовження каденції ще на один рік¹.

Поряд з іншими спікерами з країн Азії та Африки на пленарному засіданні РН виступив міністр закордонних справ Республіки Білорусь Сергій Алейник, не лише «у національній якості», а й «від імені групи європейських країн РН».

Довідково. Рух неприєднання, створений у 1961 р. під час холодної війни та періоду деколонізації, є найбільшим політичним координаційним та консультативним міжнародним форумом після Організації Об'єднаних Націй. До його складу ввійшли держави, що розвиваються, які неформально дотримуються політики неприєднання до будь-якого великого блоку світової влади та принципів неучасті у військових блоках (хоча Білорусь, яка нині є членом Організації, водночас входить до ОДКБ). У складі РН 53 країни – з Африки (із 59 африканських країн, які нині представлені на карті континенту), 39 – із Азії, 26 – із Латинської Америки та Карибського басейну. Крім того, 17 країн мають статус спостерігача. До 1998 р. (після розпаду Югославії) у складі РН перебували дві європейські країни – Кіпр та Мальта, проте вони втратили своє членство після того, як увійшли до Євросоюзу. Білорусь, вступивши до Руху неприєднання 1998 р., стала там єдиною європейською країною.

На саміті в Уганді РФ представляв заступник міністра іноземних справ С. Вершинін. Листом до учасників саміту в Кампалі звернувся Путін, який знайшов «багато спільного» в РФ та Руху неприєднання, зокрема заявив, що Росія «підтримує безумовну рівність та суверенітет усіх держав», а саміт РН збирається для того, щоб нести у світ ідеї рівності, поваги до суверенітету та територіальної цінності, взаємовигідного партнерства. Також Путін у своєму листі цинічно заявив, що Росія відкидає «неоколоніалістські амбіції, подвійні стандарти, а також силовий тиск, диктатуру та шантаж як засоби досягнення зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних цілей»².

Україна, як і Росія, має в Русі неприєднання статус спостерігача, який насправді майже не використовує, втрачаючи тим самим іще один важливий канал комунікацій з колишнім «третім світом», натомість РФ активно його реалізує,

¹ Див.: URL: <https://nam.go.ug/remarks-delivered-gen-odongo-jeje-abubakar-minister-foreign-affairs-republic-uganda-during-senior>

² Див.: URL: <https://news.obozrevatel.com/russia/putin-na-fone-vojnyi-protiv-ukrainyi-zayavil-o-bezuslovnno-m-ravenstve-vseh-stran-isw-raskryil-ocherednyu-lozh-kremlya.htm>

зважаючи на пріоритет комунікацій із «глобальною більшістю». У такий спосіб знов просуваються фейкові наративи з метою збереження та поширення антизахідних настроїв серед країн, що розвиваються. При цьому Росія й надалі приховує власні імперські амбіції та неоколоніальні підходи, маскуючи їх під заяви про «зони впливу», «національні інтереси», «історичну пам'ять» тощо.

На саміті в Кампалі активно обговорювалося протистояння Ізраїлю та Палестини. Міністри закордонних справ, котрі брали участь у форумі, опублікували спільне комюніке, у якому міститься заклик до припинення вогню в Секторі Гази та звільнення бранців. У комюніке також висловлюється підтримка позову Південної Африки проти Ізраїлю до Міжнародного суду ООН. Саме тому Ріяд Мансур, посол Палестини в ООН, назвав збори «самітом солідарності»³. Війна в Україні згадувалася в контексті сучасних викликів сталому розвиткові світу, традиційно пролунав заклик до мирного врегулювання регіональних конфліктів. Обговорювалися питання ядерної безпеки та загрози використання біологічної зброї. До учасників саміту звернувся Генеральний секретар ООН А. Гуттереш, він наголосив на важливості спільних зусиль для подолання геополітичної турбулентності світу.

У підсумкових документах саміту, Кампальській декларації та комюніке з Палестинського питання, відображено колективну позицію держав – членів РН щодо сучасних викликів та загроз, серед яких збройні конфлікти, відсутність продовольчої безпеки, міграція, безробіття, пандемії, проблеми охорони здоров'я, зміна клімату, тероризм, проблеми фінансування сталого розвитку, борговий тягар держав та реформи світової економіки.

Відомий індійський аналітик Сі Раджа Мохан зазначив: «Три саміти минулого тижня – один у Давосі, Швейцарія, а інші два (*NAM* і *G77*) у Кампалі, Уганда – вказують на те, що глобальна політика зміниться у 2024 році. Багаті та могутні люди світу в Давосі та знедолені в Кампалі мають спільну думку. Проблема – вирішення структурних змін у міжнародній системі. Старі гасла – про глобалізм у Давосі та колективізм Глобального Півдня в Кампалі – більше не заслуговують на довіру та не є стійкими». Саміти, на його думку, також підкреслюють контраст між планами на майбутнє провідних держав Азії – Індії та Китаю, які змагаються, з-поміж іншого, і за вплив на Глобальному Півдні. Щорічна зустріч у Давосі є визнанням того, що відновлений конфлікт великих держав та економічний націоналізм загальмували «візок глобалізації», тоді як саміти в Кампалі виявили, що відновлена протягом останнього року політична ейфорія щодо Глобального Півдня недостатня для вирішення викликів і можливостей мінливого світового порядку⁴.

Важко не погодитися з твердженням, що міжнародні заходи в різних частинах світу мають за шляхетну мету досягнення нової рівноваги, відновлення довіри і сталого розвитку. Проте поки що не напрацьовані шляхи до її реалізації, а подальший поділ за лініями Захід – не-Захід або Північ – Південь є контрпродуктивним і лише дає ревізіоністським державам, РФ та її союзникам,

³ Див.: URL: <https://www.aljazeera.com/news/2024/1/19/non-aligned-movement-criticises-israeli-war-in-gaza-at-kampala-summit>.

⁴ Див.: URL: <https://indianexpress.com/article/opinion/columns/global-south-wef-davos-summit-nam-g77-global-politics-in-2024-globalism-9112341/>

привід для чергових пропагандистських кампаній. Відсутність стійких та ефективних комунікацій між представниками країн з різних частин світу залишається одним із найбільших викликів, що постають перед міжнародним співтовариством у період дестабілізації, та лише сприяє подальшому хаосу в глобальних відносинах.